

احوال و آثار میرزا غلامرضا اصفهانی

نوشته ها و تصاویر امیرمهدی مصلحی | بهروز نصر | مصطفی طهوری |

تنظیم و گردآوری: محمد ناجی

• نمایی از عمارت بیرونی باغ فردوس متعلق به امیر دوستمحمدخان معیرالممالک. اتاق های اقامتگاه میرزا غلامرضا اصفهانی در سمت چپ عمارت واقع است. در خانه معیرالممالک بیشتر اوقات میرزا به نوشتن می گذشت و در ضمن، به فرزندان او تعلیم می داد. از این محل اکنون خشتی هم نمانده.

در دوره ی سلطنت ناصرالدین شاه قاجار، خوشنویسان بسیار به عرصه رسیدند که جملگی آنان در تکامل خوشنویسی نستعلیق نقش مهمی را ایفا کردند. از میان آنان میرزا غلامرضا اصفهانی سرآمد همگان خود است. به زعم نگارنده، شیوه ی خوشنویسی وی آخرین شیوه در جهت تکامل خوشنویسی از حیث زیبایی شناسی پس از میرعمادالحسنی سیفی قزوینی است. گرچه خوشنویسانی نظیر محمدرضا کلهر و شاگردان او و همچنین محمدحسین سیفی قزوینی عمادالکتاب و راویانش از اساتید مسلم دوره ی قاجار و اواخر قاجارند، اما هنر خوشنویسی نستعلیق در شیوه ی آنان بیشتر به کاربردی کردن آن تمایل دارد تا زیبایی محض.

ایشان تعلیم خوشنویسی را در شهر اصفهان نزد حسینعلی چادردوز و آقا محمدباقر سمسوری آغاز می کند. در ابتدا پیرو شیوه ی میرعمادالحسنی بوده است و پس از مهاجرت به تهران و شاگردی آقا سیدعلی حکاک (پدر میرحسین خوشنویس باشی) از شیوه ی نستعلیق حکاکان متأثر می شود. میرزا غلامرضا در شکسته نستعلیق میرزا عبدالجواد اصفهانی (عنقا) را شاگردی کرده است. ایشان در تاریخ خوشنویسی، تنها کسی است که در هر دو هنر نستعلیق و شکسته استاد مسلم است.

از میرزا بیش از قطعات کتابت، مرقعات کتیبه و سیاهمشق به یادگار مانده است. مشهورترین اثر او کتیبه ی مدرسه ی عالی ناصری (مسجد سپهسالار بعدی و مدرسه ی عالی مطهری فعلی) در سال ۱۳۰۲ قمری است که تا آن زمان هیچ کتیبه ای بدان طول و تفصیل به نستعلیق نگاشته نشده بود. از دیگر آثار رسمی ایشان می توان به «سفرنامه ی حاج سیاح» به خط شکسته، «مناجات نامه ی منسوب به حضرت امیر»، «کتیبه ی مطلای نادعلیا»، «کتیبه ی سردر الماسیه»، «برنوشته ی کره ی مرصع جغرافیایی» نگهداری شده در گنجینه ی جواهرات بانک مرکزی، «السلطان علی بن موسی الرضا» مهر تشریفاتی آستان قدس رضوی، «نشانه ی سرنامه های ناصرالدین شاه» و نامنوشته ی دوستمحمدخان معیرالممالک با ترکیبات گوناگون به سفارش وی برای کاربردهای مختلفی چون کارت ویزیت، کارت های مقوای پشت عکس و مهر تشریفاتی اشاره کرد.

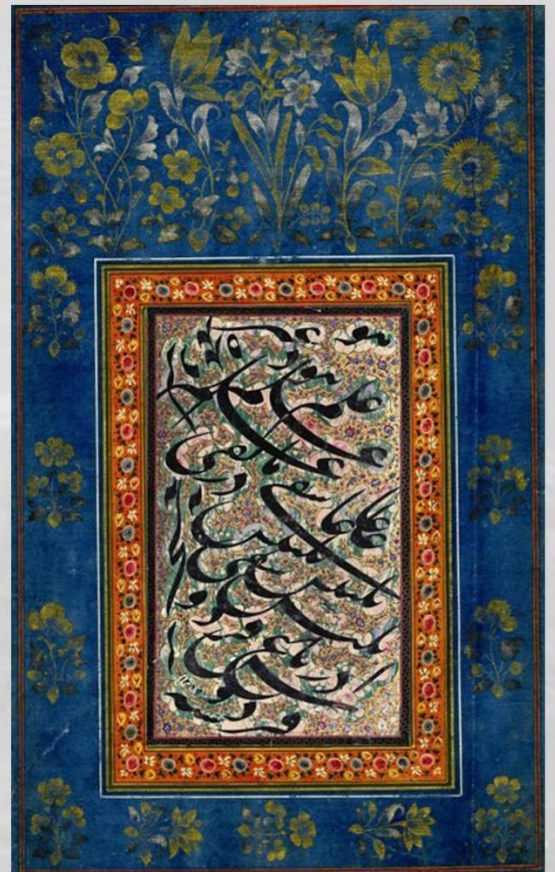
• نقش کارفرمای فهیم و ثروتمندی چون دوستمحمدخان، در شکوفایی نبوغ میرزا قابل چشم پوشی نیست. چه بسا اگر او نبود میرزا تا به این اندازه امکان رشد و بالندگی نداشت.

• باغ فردوس؛ عمارت خاندان معیرالممالک که بر تپه های محمودیه به دست حسینعلی خان معیرالممالک بنا شد. میرزاغلامرضا اصفهانی بیش از پانزده سال از عمر خود را در این قصر سپری کرد. بنای امروزی باغ فردوس قرابت اندکی با اصالت خود دارد.

• شغل موروثی خاندان معیرالممالک، از عهد صفوی تصدی گری ضرابخانه بود؛ همان «معیرالممالک». اما دوستمحمد شغل پدری را رها کرد و این زنجیره را گسست. معیر عکاس، نقاش، سفار، خوش نویس، کفتر باز و مجموعه دار بوده است. البته عکاسی شغل اصلیش بوده. همسرش هم دختر عزیز کرده ناصرالدین شاه عصمت الدوله. نخستین مظاهر دنیای مدرن را او به ایران آورد. مثل پیانو، فنوگراف و ... نخستین ضبط های موسیقی ایرانی به همت او روی لوله های فنوگراف انجام شده است. در عکاسی هم مجموعه های مهمی دارد.

میرزا در پانزده سالگی به جهت نبوغ خود در خط شخصاً توسط شاه خوش‌نویس محمدشاه قاجار به دربار فراخوانده می‌شود که مستند به قول خود میرزا مورد عواطف شایان و تشریفات بی‌کران درآمد و چند سال در روزهای آدینه مشرف به درگاه ایشان و به مراسم عالی و خلایق فاخره از قبیل قلمدان مرصع، شال‌های ترمه‌کشمیری، جبه، گلپچه و وجوه نقدی سرافراز می‌شده است.

میرزا طی نامه‌ای معتمد به نفسانه در بیست و پنج سالگی به ناصرالدین شاه در بیاض خود چنین نوشته: «بر همه کس واضح است که تسخیر خطه خط، به یمن تربیت شاه رضوان آرامگاه محمدشاه قاجار، نورالله مضجعه، کرده‌ام و مدت ده عام است که دوستان متعلم مشقی از شاهزادگان و مستوفی‌زادگان و غیره دارم.» روزگار میرزا پس از مرگ قطب‌السلطنین محمدشاه تا سالیان درازی به تیرگی طی می‌شود.

. تصویر محمدشاه از کتاب Jules Laurens در سال ۱۸۴۸ که در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود و به احتمال زیاد از روی عکس کشیده شده

شاه درویش‌مآب، ولیعهد ثانی، ابن مرحوم عباس میرزا و جانشین شاه خاقان محمدشاه قاجار است. سلوک او در مملکت داری منحصر به خود اوست. تحت لوای تربیت مه‌تر خود حاجی ملا عباس بیات ایروانی شهره به حاجی میرزا آقاسی به صوفی‌گری روی می‌آورد. از دولتی سر صدراعظم خود قائم‌مقام فراهانی بر فرزندان فتحعلی شاه حسینعلی میرزا فرمانفرا و علی میرزای ظل‌السلطان فائق می‌آید و بر اریکه سلطنت می‌نشیند و شوربختانه دین قائم‌مقام را با ریختن خون وی ادا می‌کند. زبان فرانسوی می‌داند و به فرنگی‌مآبی گرایش دارد. بر خلاف سلف خود خردباور و متجدد است و برابر علمای شیعی قد علم می‌کند. ملک ایران در حکومت چهارده ساله وی اتفاقات زیادی را از سر گذراند. وانگهی به گواه هما ناطق «به سادگی زیست، مال نیندوخت، حرمسرا نیاراست و لباس فاخر نپوشید». شاه درویش در ۴۱ سالگی بر اثر ابتلاء به نقرس در قصر محمدیه شمیران خرقة تهی کرد.

سواد دستخط محمدشاه قاجار در برگه‌ای که برای پنج تن از شاگردان اعزامی به فرنگستان نوشته است:

«حسینقلی آقا در علم سر کرده‌گی پیاده و توپخانه، ان شاءالله

میرزا زکی مهندس خوب انشاءالله

میرزا رضا باتسقه {در فرائسه باتسقه به معنی شیرینی پزی و قنادی}

و چیت ساختن و شکر صاف نمودن که قند بشود ان شاءالله تعالی

چون میرزا رضا نقاش نقاش است، در نقاشی هم می‌تواند کار کند،

یحیی حکیم بشود و جراحی، محمدعلی آقا معدن‌شناسی که هرگونه

معدن را آب کردن و از همدیگر به سهولت جدا کردن، اسباب زراعت

یاد گرفتن، بلور ساختن و دوربین و ساعت‌سازی آموختن.

پی کار رفتن، درس خواندن و در پاریس به کارهای بیهوده و تماشا

نرفتن، لامذهب نشدن که لعنت خدا به لامذهب

ان شاءالله به کارهای مآثر آراسته‌تر گردند، ۸ میزان سنه ۱۲۶۳ (؟)

ان شاءالله مبارک است»

میرزا غلامرضا

میرزا غلامرضا شخصیت کاریزماتیکی داشته است. در جوانی به خاطر چهره زیبایش به «غزال» شهرت داشته.

از آوان جوانی برای شاهان دلبری می‌کرده و در نامه‌ای به محمدشاه در سن ۲۵ سالگی جسورانه مدعی می‌شود که در فن خط استاد علی‌الاطلاق است. نگاهی به این امضای کاریزماتیکش بیاندازید که برازنده انداخته شدن روی هیچ خطی غیر از سیاه‌مشق‌های خود او نیست. گویی اتفاق ماندگار شدن در تاریخ، نیاز به یک ویژگی ذاتی، فره‌مندی یا همان کاریزما دارد.

• سیاه‌مشق «کلمینی یا حمیرا می‌زدی»

از شاهکارهای میرزا غلامرضا

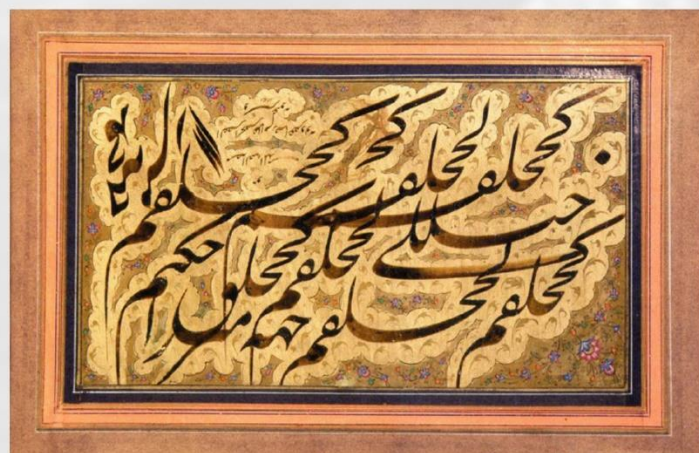

• عکس از آنتوان سوربوگین

کرهٔ جغرافی جواهرنشان |

پس از دستبرد به جواهرات تخت طاووس، ناصرالدین شاه دستور می‌دهد که جواهرات سلطنتی را، به خصوص جواهر درخت گوهری که صدر اصفهانی تقدیم خاقان فتحعلی شاه کرده بود، بر کره‌ای مرصع بیاریند. از آنجایی که نوشتهٔ روی کره می‌بایست به لحاظ نفاست در هماهنگی با زمینه باشد، به واسطهٔ امیر دوست محمدخان معیرالممالک به بزرگترین استاد خط عصر میرزاغلامرضا اصفهانی نوشتن عبارت «السلطان بن السلطان ناصرالدین شاه خلد الله ملکه ۱۲۹۱» سفارش داده می‌شود. این شاهکار مرصع کاری در موزهٔ جواهرات ملی ایران نگهداری می‌شود.

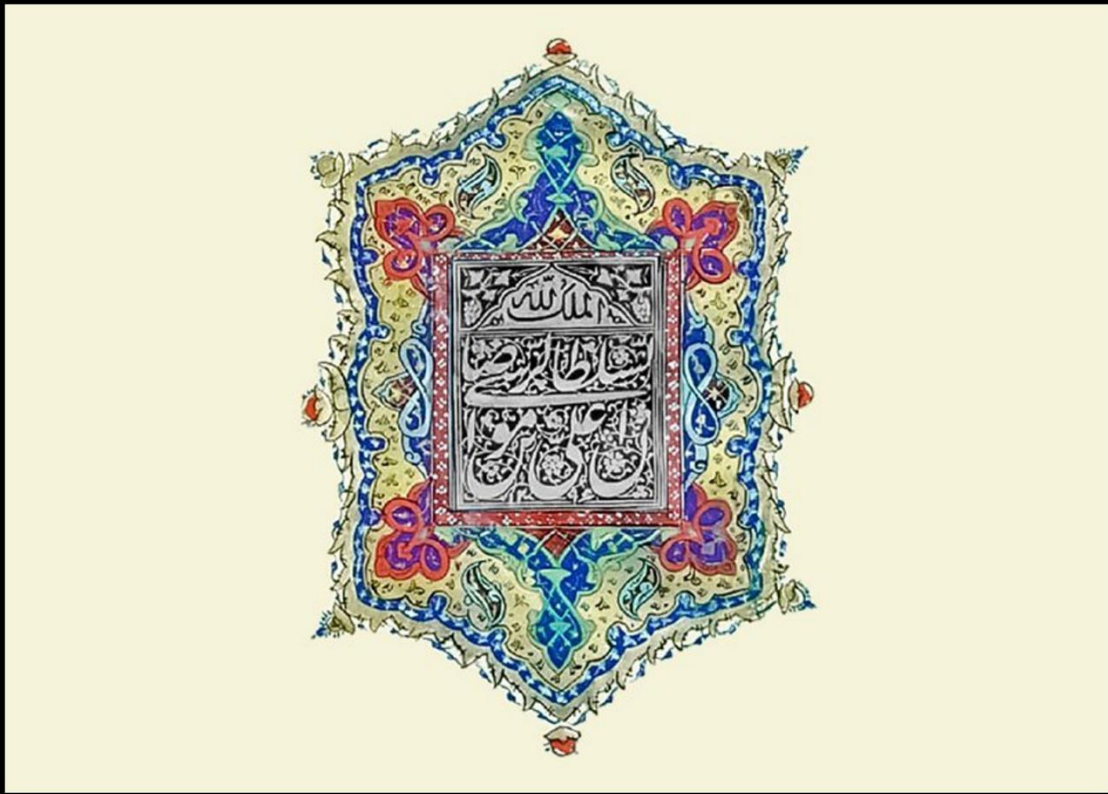
در کتاب «پانصد سال تاریخ جواهرات سلطنتی ایران» نوشتهٔ مهدی بیانی اشاره شده که محمدحسین صدر اصفهانی فرمانفرمای اصفهان در گیر و دار ساخت تخت خورشید که بعدها تخت طاووس شد هدایایی به فتحعلی شاه داده اما از درخت گوهر حرفی نزده. درخت گوهر احتمالاً از زنجیره جواهراتی بوده که تا پیش از ساخت کرهٔ مرصع، بر تخت طاووس نشسته بوده و بعد از ماجرای سرقت از تخت طاووس تصمیم می‌گیرند که به طریق دیگر به کارش بگیرند. در این کره، همه کشورها با قطعات زمرد و یاقوت مشخص شده‌اند، به جز ایران که به جای آن الماس قرار داده‌اند. روی تهران نیز یاقوت «اورنگ‌زیب» نشسته است.

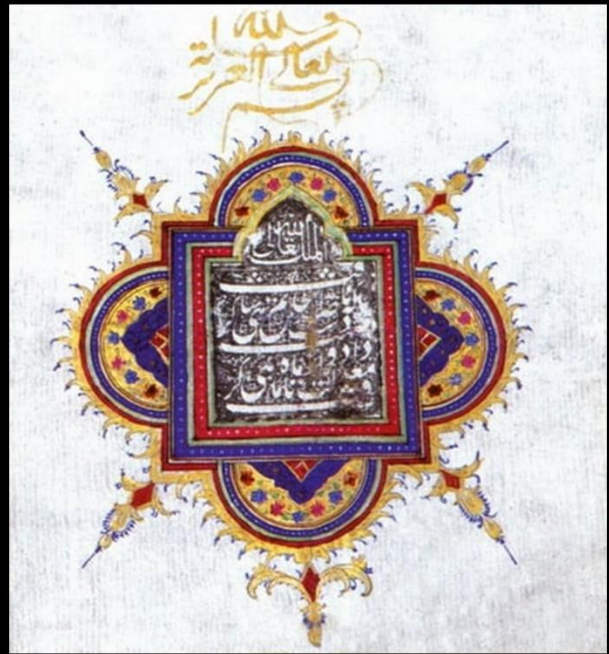
• کج خلقم چه کنم؟

اثری از میرزاغلامرضا اصفهانی

• مهر تشریفاتی آستان قدس رضوی به خط میرزا غلامرضا اصفهانی

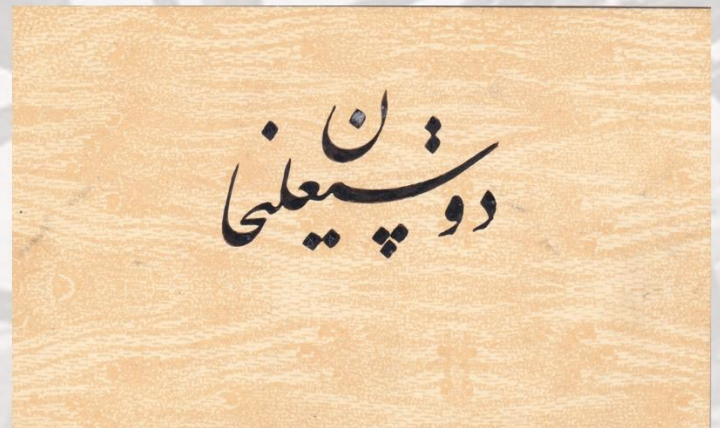
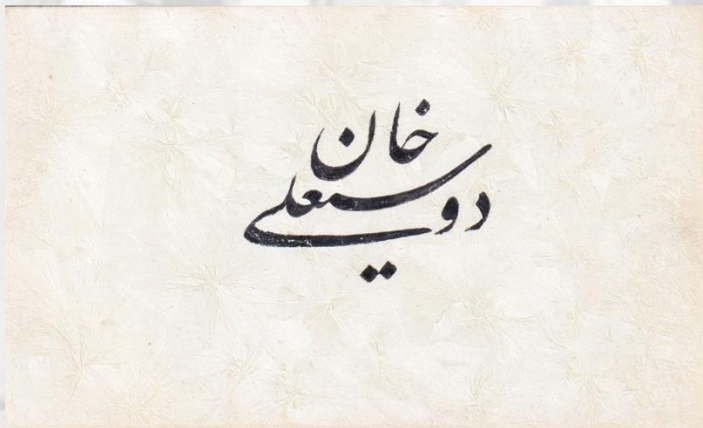
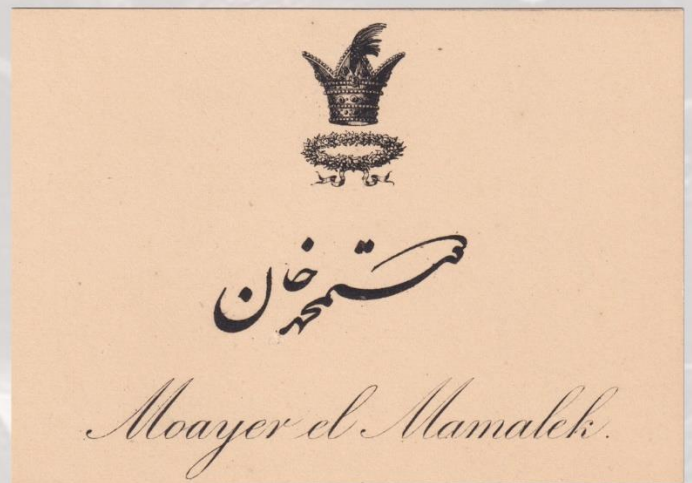
• مهر ناصرالدین شاه قاجار به خط میرزا غلامرضا اصفهانی

* عکس از آنتوان سوریوگین

• پای هنر میرزاغلامرضا اصفهانی و اعتبار امیر دوست محمد خان معیر الممالک به کالسکه ناصرالدین شاه قاجار هم کشیده شده است.

کارت ویزیت های دوست محمد خان و دوست علی خان به خط میرزا غلامرضا اصفهانی
از مجموعه بهروز نصر

فرمایش و پیمان معیرالممالک

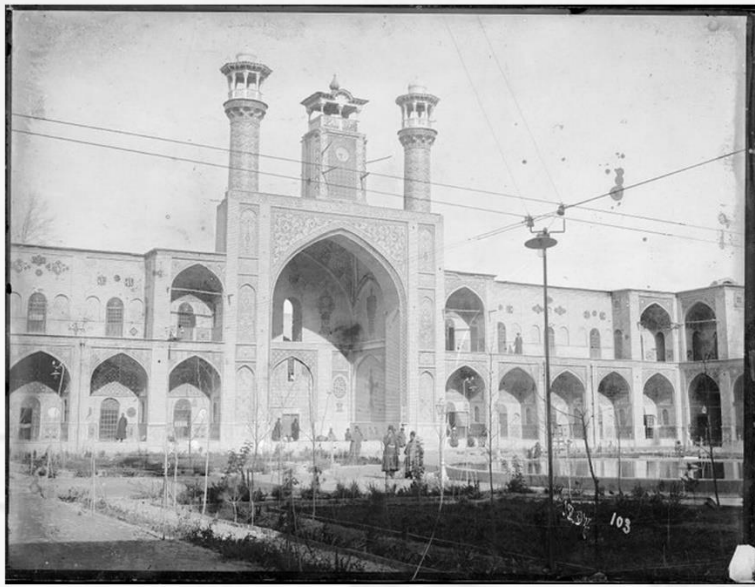
• دوست محمد معیرالممالک نخستین ظروف چینی گل سرخی را مهور به عبارت «فرمایش دوست محمد خان معیرالممالک» به ایران می‌آورد. از این عبارت به خط میرزا غلامرضا اصفهانی چهار ترکیب موجود است.

حکایتی از دوست محمد خان معیرالممالک |

دوست محمد خان معیرالممالک در کلیه سفرهای خارجه خود کبوترهایش را هم می‌برد. کبوتربازی با عبارت «کفتربازی» گرچه بیشتر به مسلک جاهلی گره خورده اما از مشغولیت‌های مهم اعیان حداقل در دوره ناصری بوده است. دوستعلی معیری فرزند دوست محمد در کتاب «رجال عصر ناصری» نوشته: «پدرم دوست محمد خان از کودکی به کبوتر عشق فراوان داشت و در زمان حیات پدرش، دوستعلی خان معیرالممالک (نظام الدوله)، بیش از هزار کبوتر گرد آورده بود. چند تن از کبوتربازان مشهور آن زمان، از قبیل: شاهزاده حاج نصرالله میرزا، میرزا آقا سلطان و حاج قربان اغلب نزد پدرم می‌آمدند و هربار برایش تحفه‌های تازه می‌آوردند. حاج قربان از نقش بازان به نام بود و زردهای خال سیاه او را، کس نداشت.» از کبوتربازان مشهور دیگر میتوان به شاهزاده مرآت السلطان، ملک الشعرا بهار، نظام الدوله خواجه نوری، شاهزاده عبدالصمد میرزا جهانبانی اشاره کرد.

• بخشی از نامه میرزا غلامرضا اصفهانی دو سال پیش از وفات به محسن خان مظفرالملک: «چندی به سبب نگارش کتیبه‌های جلوخان مسجد جدیدالبنای مرحوم سپهسالار از جمیع کارهای متفرقه دور مانده، به درجه‌ای که مجال رقعہ‌نگاری نداشتم. بحمدالله نوشته و منصوب آمد. نمی‌دانید روزهای جمعه چه هنگامه می‌شود. چنان می‌دانم تا به حال این‌گونه کتیبه در هیچ نقطه ملحوظ نیفتاده باشد»

• مسجد سپهسالار و کتیبه بی‌تکرار

میرزاغلامرضا اصفهانی
از آیات ۲۶ تا ۲۷ سوره آل عمران

• تصویری از مسجد در دههٔ چهل که کتیبه سردر از میرزا را اسقاط و مجیز رضاشاه به خط عمادالکتاب را نصب کرده‌اند.

• کتیبه‌های نفیس «مسجد سپهسالار» که لوح لوح مستهلک می‌شوند و پیکر فرهنگ این ملک نزارتر می‌گردد.
از میرزا غلامرضا، ۱۳۰۱ ق.

دخت امیر یگانه قاسم قاجار
 آنکه چو گنجی به زیر خاک نهان شد
 راد نیایش فتحعلی بود شه
 آنکه چهل سال زیب تخت کیان شد
 جفت محمد شه آنکه همچو سلیمان
 زیر نگین اندرش زمین و زمان شد
 مادر صاحبقران عصر که مُلکش
 از مَلک‌العرش با هزار قران شد
 شه پسر و شه نیا و شاهش شوهر
 خود نه شگفتی بود که شاه زنان شد
 مغفرت و رحمت از خدای طلب کرد
 سوی جنان رفت و هر چه خواست چنان شد
 از نودش رفته هزار و دو صد سال
 رو به محمد خدیجه‌ای ز جهان شد

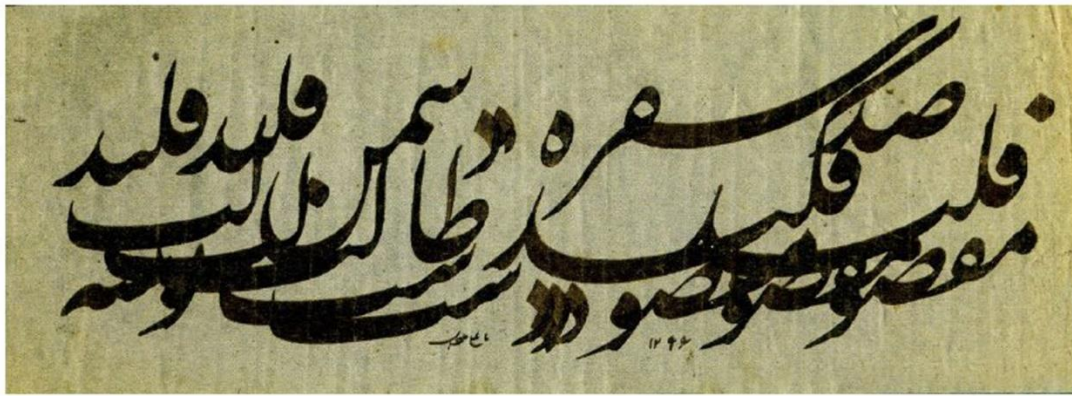
کتبه‌العبد غلامرضا ۱۲۹۰
 عمل حاجی محمدعلی حجار طهرانی
 و میرزا علی‌اکبر حجار ولد مشارالیه

در آثار میرزاغلامرضا اصفهانی به ندرت پیش می‌آید که در
 ترقیم به جای «غلامرضا»، «غلامرضا» نوشته باشد.
 سنگ قبر مهدعلیا - یگانه ملکه مادر قاجار - به خط میرزا از
 معدود آثاری است که «غلامرضا» رقم خورده است.
 تاریخ اثر ۱۲۹۰ قمری و در گنجینه موزه آستان معصومه قم
 محفوظ است.

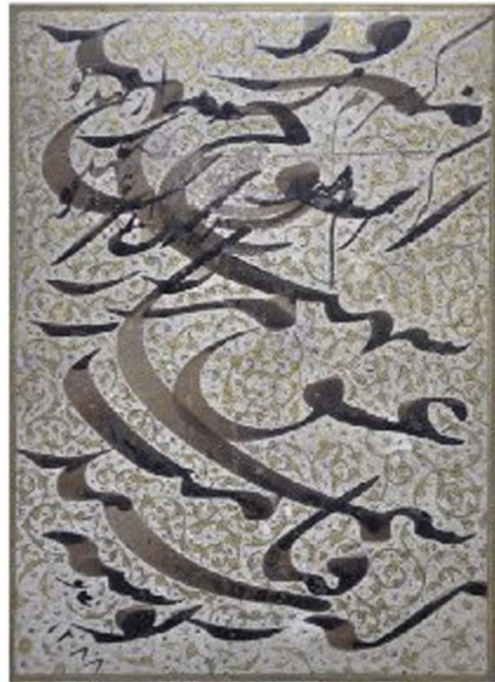

چلیپای استادانه میرزاغلامرضا اصفهانی روی نقش‌های
 کاغذ دیواری. شعری است از مختارنامه عطار:
 «با قوت پیل، مور می باید بود
 با مَلک دو کون، عور می باید بود
 وین طرفه نگر که عیب هر آدمئی (آدمی‌ای)
 می باید دید و کور می باید بود»
 -
 از مجموعه کتابخانه ملی ایران

• صد سفره دشمن فکند طالب مقصود | / باشد که یکی دوست بیاید به ضیافت |
اثری از میرزاغلامرضا اصفهانی

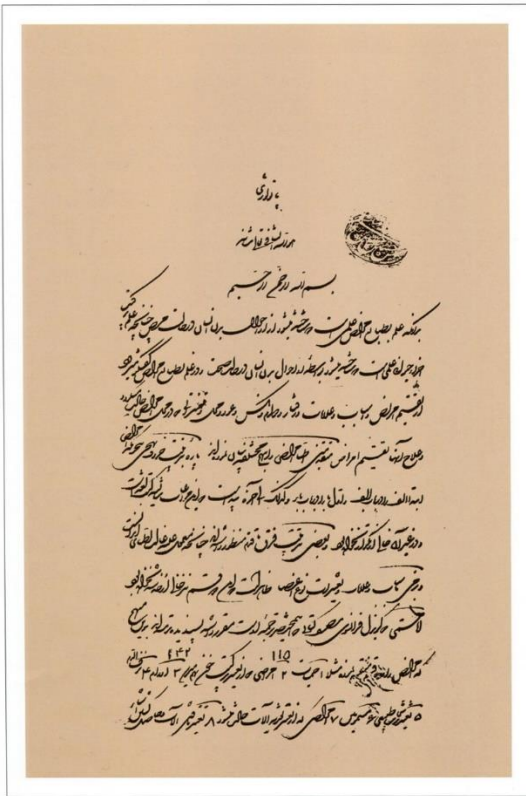
• ذکری بر شوریدگی میرزاغلامرضا اصفهانی؛
گویا جناب میرزا سرمشقی به شاگرد می دهد و پس
از تحویل، روی مشق وی به غلطگیری مشغول شده
و سپس قلم مشق را کنار گذارده و به دانگ جلی
این سیاهمشق شوریده را از پس پردهها برون کشیده
است!
می رود آن شوخ شهیدان عشق
مژده شما را که قیامت رسید

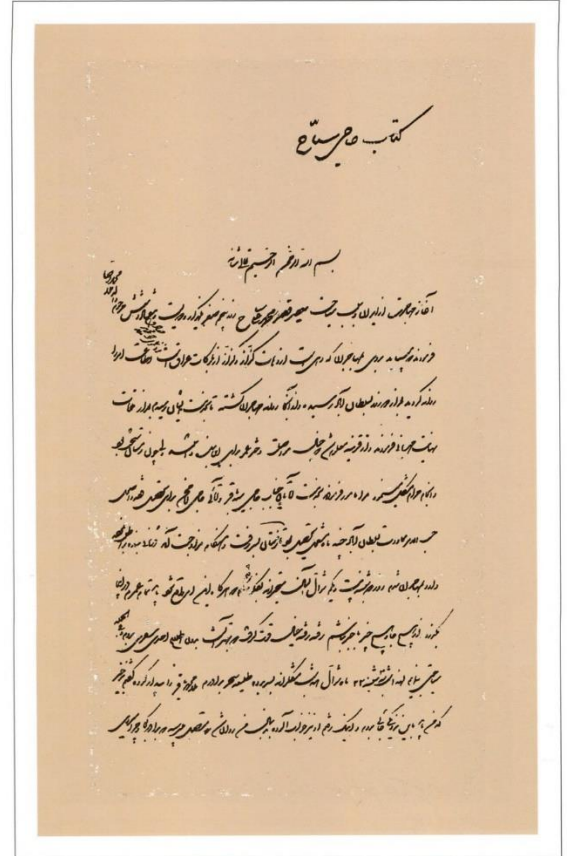
• اغلب اوقات فقیر سراپا تقصیر
به تجربه مرکب و کاغذ می گذرد
| میرزاغلامرضا اصفهانی

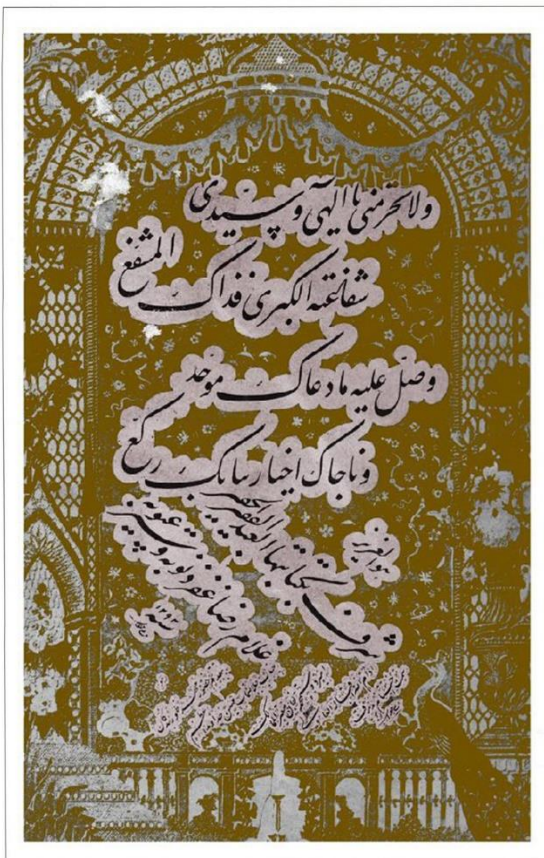
آثاری از میرزا غلامرضا اصفهانی

• صفحه‌ای از کتاب پاتولوژی ترجمه رئیس الاطبا به خط میرزا غلامرضا

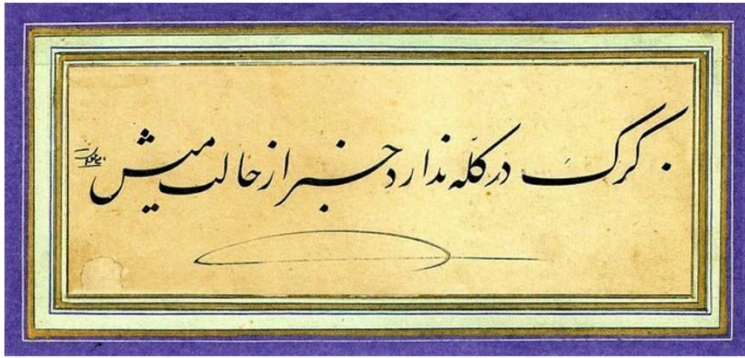
• صفحه‌ای از سفرنامه حاج سیاح به خط میرزا غلامرضا

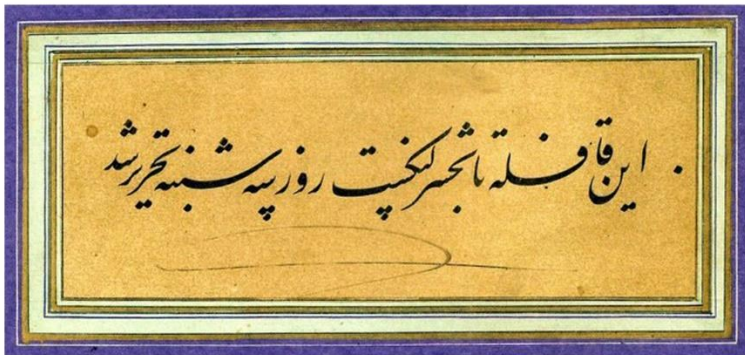
• برگ پایانی مناجات منظومه حضرت امیر و انجامة نفیس آن که تقدیمی است به دوست محمدخان معیرالممالک به قلم جلیل میرزا غلامرضا اصفهانی

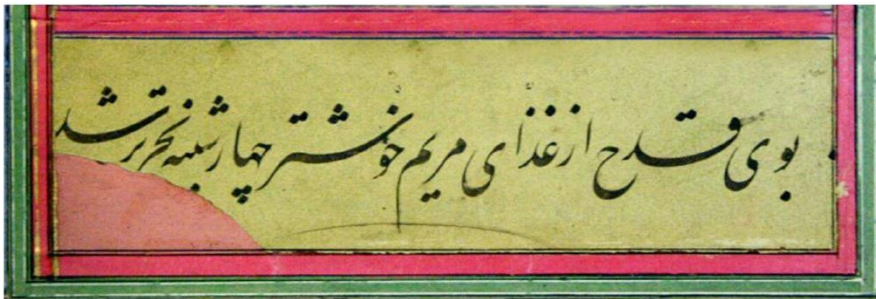
آثاری از میرزاغلامرضا اصفهانی

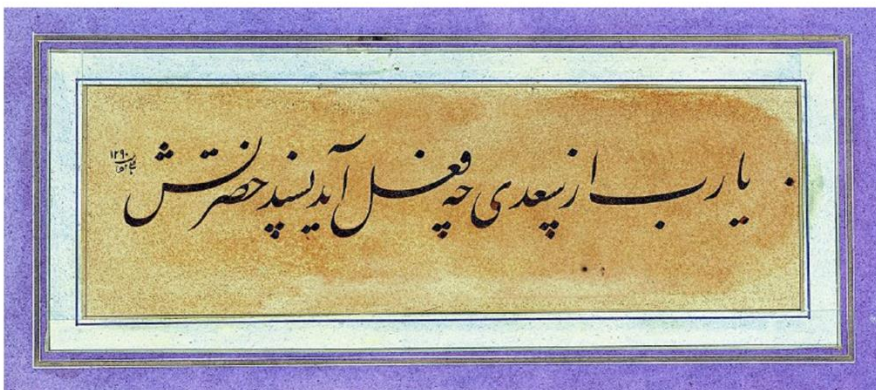
گرگ در گله ندارد خبر از حالت میش
[آخر این قوم چه خواهند ز جان‌های فکار؟]

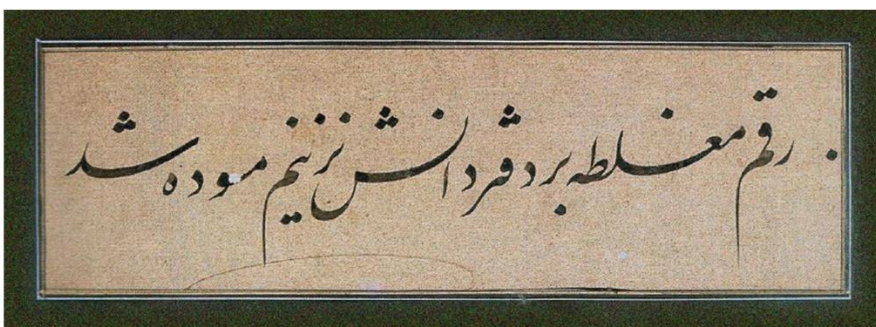
این قافله تا به حشر لنگست

[خشتِ سر خُم ز مُلکتِ جم خوشتر]
بوی قدح از غذای مریم خوشتر

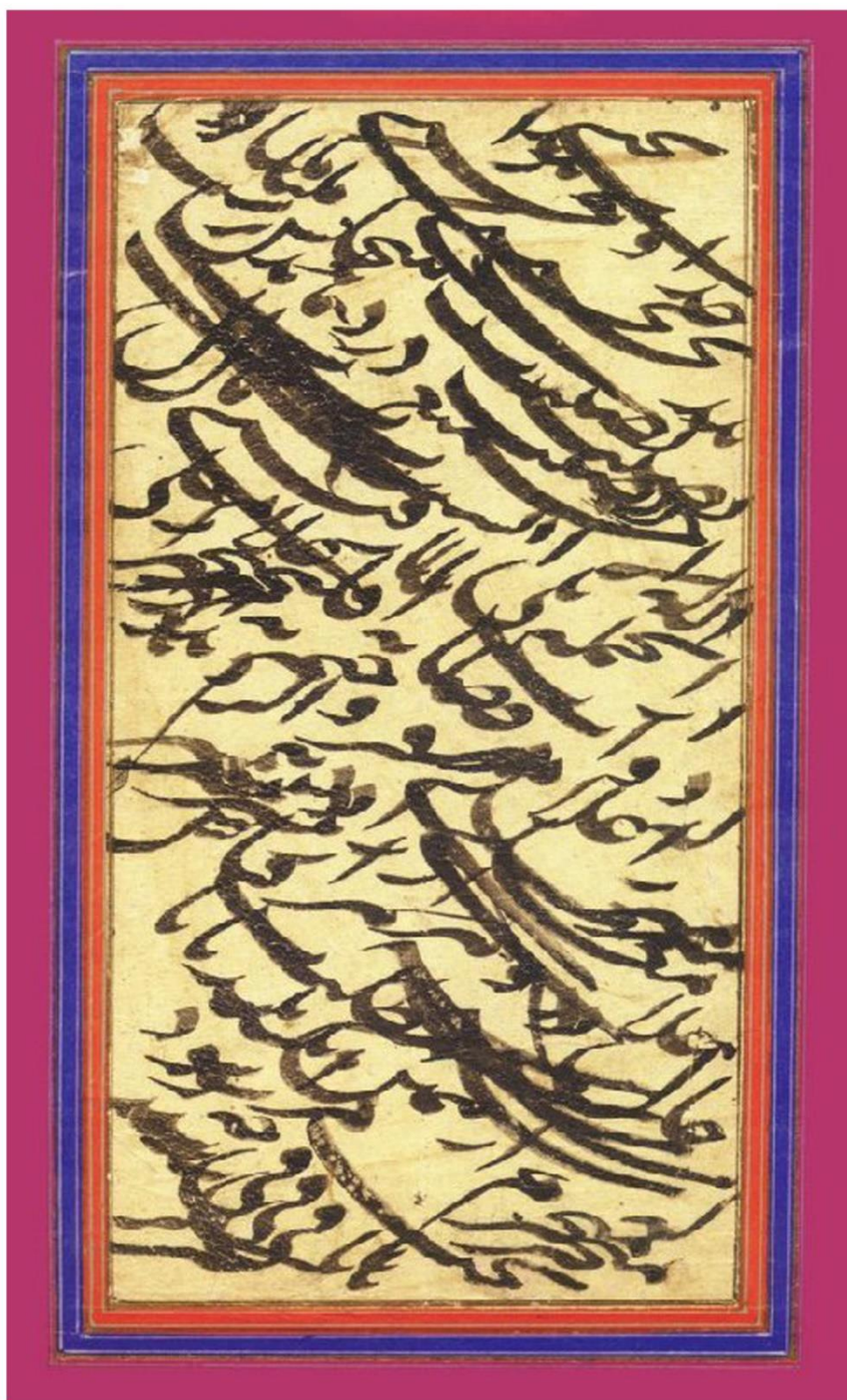
یارب از سعدی چه فعل آید پسند حضرتش
[یا توانایی بده یا ناتوانی در گذار]

رقم مغلظه بر دفتر دانش نزنیم
[اسر حق بر ورق شعبده ملحق نکنیم]

سیدعلی حکاک یکی از دو استاد مبرز میرزاغلامرضا اصفهانی است که در شکل‌گیری شیوه خوشنویسی او بیشترین تأثیر را داشته. سبب‌نویسی و کرسی‌بندی‌های متعدد از ویژگی‌های خط اوست که به حتم آبشخور آن‌ها، همان اشتغال به پیشه حکاکی است. مجلس تعلیم او در تهران عصر محمدشاه پروتوق بوده تا اینکه پسرش میرحسین ترک به سبب چیره‌گی در شیوه پدر، آن را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. سیدعلی حکاک نقطه عطف شیوه نستعلیق‌نویسی حکاکان است. میرزا کاظم تهرانی دیگر خوشنویس توانای هم‌دوره میرزا، راوی شیوه سیدعلی حکاک است.

• سیاه‌مشقی از سیدعلی حکاک

متن:

«خداوند بدبختی نصیب هیچکس مکناد، که از جمیع دردها بدتر است. از آن جمله یکی آن است که دوات بارفتنی مال میرزا غلامرضا، به غلامعلی فروختم به پنج‌هزار. حال سر دوهزار بیشتر دبه کردند، متحیرم. از همین مطلب قیاس بخت مرا بکنید. باقی چه سود؟ تحریر شد»

* ممکن است منظور او از میرزا غلامرضا در سیاه‌مشق همان میرزا غلامرضا اصفهانی باشد.

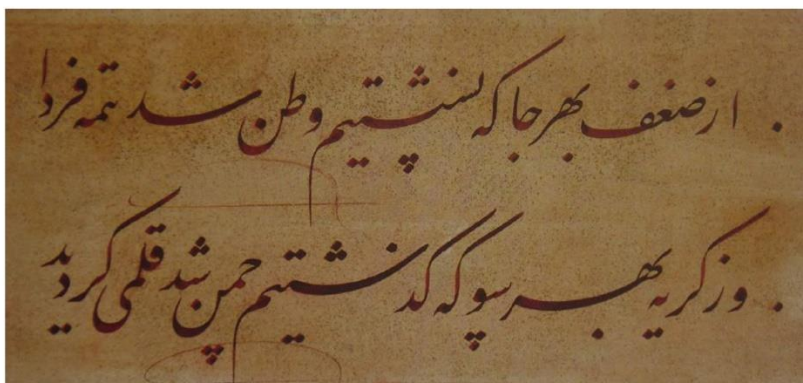
فخر الامراء خازن شه دوست محمد
فرزند خجسته سیر دوست علی خان
از آثار میرزا عمو؛ شاگرد خاصه میرزا غلامرضا اصفهانی.
در پرداخت جزئیات حروف، میرزا عمو چون استاد خود
میرزا غلامرضا اصفهانی ذره ای فرو نمی گذارد.

تاریخ شکرریز خوشنویسی دوره قاجار، خصوصاً #عهدناصری اگر تنها دو خوشنویس چون
میرزا غلامرضا اصفهانی و شاگرد خلفش میرزا عمو محمدابراهیم طهرانی داشت، برای حظ بی حصر اهالی
هنر کافی می بود.

این تصاویر دو برگ از کتیبه های بی مثال میرزا عمو در بقعه امامزاده حمزه ری است. آینه کاری این حرم
به ید دوست محمد خان معیر الممالک فرزند دوست علی خان معیر الممالک به سال ۱۲۹۱ قمری انجام و ذیل همین
برنامه کتیبه نویسی آن از جانب میرزا به شاگرد خاص خود میرزا عمو واگذار شد.

حکایتی از دختران میرزا عمو شاگرد خاص میرزا غلامرضا اصفهانی |

«گوهر خانم و حاجی خانم دختران میرزا عمو معروف به خوشنویس بودند... حاجی خانم بی اندازه
لوده و بامزه بود. آواز هم می خواند و می توانست تقلید اکثر اهالی حرم [سرا] را در بی آورد. او به خوبی
تقلید مادرها را در می آورد که چطور با بچه ها بازی می کنند، چطور آنها را به حمام برده و سر بچه
ها را می شویند. بچه ها چه جور گریه می کنند. ادای بچه های نحس را در می آورد. به قدری سر و
صدا و داد و بیداد راه می انداخت [که] مثل این بود که در واقع ده تا بچه با مادرشان توی حمام
رفته اند. خیلی بی عاری می کرد»

از ضعف به هر جا که نشستیم وطن شد
وز گریه به هر سو که گذشتیم چمن شد
- به خط میرزا عمو

Mirza Gholamreza Esfahani

مجموعه آثار خوشنویسی میرزا غلامرضا اصفهانی
(استاد خطاط عصر قاجار)
دکتر مظفر بختیار

ناظر کیفی: محمد رضا اصلاحي
ترجمه مقدمه انگلیسی: سوسان سلیمزاده
ویراستار: حمید رضایی
ویراستار مقدمه انگلیسی: سوادبخت فزایلی
خط عنوان جلد: مرحوم حمید قزوینی
خوشنویسی بر فراصافها: مهدی فلاح
عکس و اسلاید: بابونه افشین بختیار و
امین محمد جمالی

طراح جلد: سعید زانبلانی
صفحه آرایی و آماده‌سازی: الهام حاتمی، سارا نظری،
علاء نقشبندی پور
نظارت چاپ: محسن کریمی پور
هماهنگی تولید: پارسا ابدالی

لیتوگرافی: اطلس چاپ
چاپخانه: مجتمع چاپ ایماژ
نوبت چاپ: اول
تاریخ چاپ: ۱۳۹۸
تیراژ: ۱۱۰۰ جلد
شابک: ۹۷۸-۹۶۶-۲۹۵۳-۶۳-۹

انتشارات: کتابسرای نیک
نشانی: خیابان وصال، شیرازی، شماره ۱۶، طبقه ۵ واحد ۱۵
تلفن: ۶۶۴۸۰۷۱
Email: store@ketabsarayenik.com

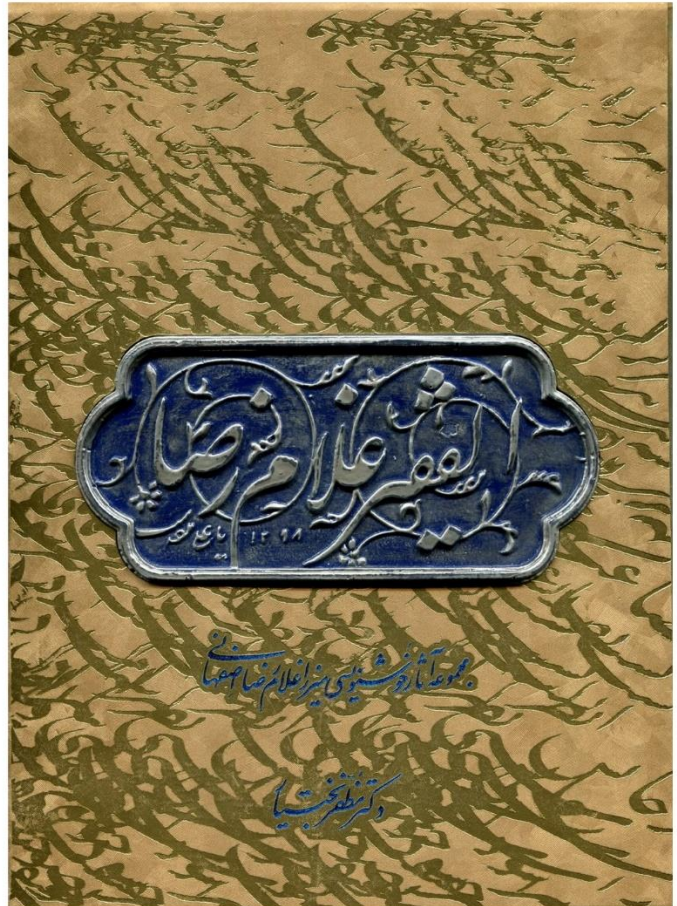
Book Cover Designer: Saeed Zablani
Layout & Format Preparation: Eibum Hatami, Sara Nazari,
Adeleh Naghsbinpour
Technical Supervisor: Mohsen Karamipour
Production Coordinator: Farmina Aliani

Lithography: Atlas Chip
Printing House: Imaj Printing Complex
First Edition
First Print: 2019
1100 copies
ISBN: 978-964-2953-63-9

Publisher: Ketabsaraye Nik
Address: Unit 51, 5th Floor, No.62, Vesal Shirazi St., Tehran, Iran
Tel: +98 (21) 66480871
Email: store@ketabsarayenik.com

کتاب حقوق چاپ و نشر این اثر انحصاراً برای نشر کتابسرای نیک
مجموعه است.

All printing & publishing rights of this book are exclusively
reserved to Ketabsaraye Nik Publication Company

عمده قول های این مطلب از کتاب «مجموعه‌ی آثار خوشنویسی میرزا غلامرضا اصفهانی» به کوشش مظفر بختیار که در سال ۱۳۹۸ چاپ و به قیمت ۲ میلیون تومان عرضه شده و همچنین کتاب رجال عصرناصری نقل شده است.